

UITGEZOCHT: UIT DAGBLAD DE LIMBURGER VAN ZATERDAG 13 NOVEMBER 2021

Slaaf of duivel: wie staat aan de wieg van Zwarte Piet?

Zwarte Piet lijkt z'n langste tijd te hebben gehad. Met de roetveegpiet wordt de traditie in een nieuw, eigentijdser jasje gestoken. Waarom zijn we ooit begonnen met dat zwart schminken van ons gezicht? En waar komt het personage eigenlijk vandaan?

(BRON: DAGBLAD DE LIMBURGER) DOOR PASCALE THEWISSEN FOTO JOHN PETERS

Nee, de discussie over het personage is zeker niet nieuw. In het boek *De identiteitscrisis van Zwarte Piet* van Jop Euwijk en Frank Rensen worden verschillende incidenten opgesomd uit de vorige eeuw. Zo staat in 1927 een zwarte havenarbeider terecht voor de rechtbank van Rotterdam, omdat hij klappen heeft uitgedeeld nadat hij is uitgescholden voor Zwarte Piet. In het boek wordt ook een krantenbericht uit 1939 aangehaald uit het *Limburgsch Dagblad* over een zwarte onderwijzer die in Sittard door een vrouw gesommeerd

is uit de tram te stappen. Omdat haar zoontje geschrokken is en moet huilen van 'die Zwarte Piet'.

Voor de laatste jaren lopen de emoties hoog op. Met dank aan Kick Out Zwarte Piet neemt Nederland langzaam maar zeker afscheid van wat wordt gezien als een racistische karikatuur. In *Het Sinterklaasjournaal* dat deze week werd afgetrapt, en bij de landelijke intocht dit weekeinde op televisie, zijn vrijwel alleen nog roetveegpieten te zien. „Daar heb ik op zich geen moeite mee. Het moet een feest zijn voor iedereen. Maar ik vind het wel jammer dat het donkere, het mystieke rond Zwarte Piet verdwijnt”, zegt pastoor Marcus Vankan van de H. Nicolaasparochie in Heythuysen en vicevoorzitter van het Sint-Nicolaasgenootschap Nederland. Hij is al meer dan een kwarteeuw gefascineerd door de goedheiligman en schreef het naslagwerk *Heilige Nicolaas, bruggenbouwer tussen Oost en West*, waarin hij teruggaat naar de bron.

Verandering

Het boek laat duidelijk zien dat er verschillende invullingen zijn van het feest en dat tradities nou eenmaal altijd onderhevig zijn aan verandering. Enige constante is de maand waarin het wordt gevierd: december. Er was een tijd in de negentiende eeuw dat Sinterklaas in sommige contreien een cilinderhoed of fez droeg, of zichzelf zwart schminkte, bewapend met een bezem en ketting. Hij fungeerde als een boeman, twee in een. Ze noemde hem ook wel Zwarte Klaas. Later in de negentiende eeuw werden het twee figuren, Sinterklaas en Zwarte Piet. Toen Nederlandse immigranten zich midden zeventiende eeuw in New York vestigden, namen ze *Sinty Claus* mee, zoals Engelstalige kinderen hem noemden. Dat werd opgepikt door Coca-Cola, dat hem in 1931 in een reclamecampagne bombardeerde tot Santa Claus. Kerstmis zou nooit meer hetzelfde zijn.

Zelf herinnert de pastoor zich uit zijn kindertijd dat mensen zich rond sinterklaas pikzwart schminkten en ook nog overdreven Surinaams begonnen te praten. „Ik kan me voorstellen dat men daar nu aanstoot aan neemt. Maar beweren dat Zwarte Piet intrinsiek racistisch is, klopt niet”, zegt de pastoor.

Vankan is ervan overtuigd dat het kinderfeest z'n oorsprong vindt in de christelijke traditie en hij voert daarvoor tal van bronnen aan in zijn boek. Sinterklaas is volgens hem gebaseerd op een Griekse heilige die in de vierde eeuw leefde in Klein Azië, het huidige Anatolië. Zijn stoffelijke resten liggen in de Zuid-Italiaanse stad

Bari, nog steeds een belangrijke bedevaartplaats. Door zijn vrijgevigheid en barmhartigheid verwierf hij wereldfaam en groeide hij uit tot spil in tal van tradities, mythes en legenden.

Eén van de eerste verwijzingen naar Zwarte Piet dateert van begin negentiende eeuw. Hij wordt aangeduid als 'Pieter me knecht', een verwijzing naar de duivel. In landen als Oostenrijk en Tsjechië wordt Sint-Nicolaas nog steeds begeleid door Krampus, een afschrikwekkend personage vaak gehuld in dierenvelen en getooid met hoorns. „Dat voert terug naar de twaalfde, dertiende eeuw toen in de kerk het toneelspel opkwam. Bijbelse taferelen moesten uitgebeeld worden, omdat mensen in die tijd niet konden lezen of schrijven. Het was altijd Jezus versus de duivel, die veelal werd uitgebeeld als zwarte demon. De oudste maskers zijn duivelsmaskers, die werden gebruikt bij deze mysteriefeesten. Ze zouden later opnieuw van zolder worden gehaald. Dat was toen de narrenfeesten, de voorloper van carnaval, opkwamen.” Vankan deed onderzoek naar de verschillende gebruiken. Want Sinterklaas zoals wij die kennen is slechts één van de velen. In Lotharingen, de Alpen en zelfs op de Waddeneilanden komen heel andere sinterklazen voor. Op Terschelling bijvoorbeeld vieren ze *Sundrum* of *Sunderum* en Ameland heeft zijn eigen *Klaasomes*.

Achtbenig paard

Maar niet iedereen is overtuigd van de christelijke roots van Sint en Piet. Grofweg kun je de onderzoekers die het ontstaan van het sinterklaasfeest proberen te verklaren in twee kampen verdelen. Het ene legt een verband met de middeleeuwse verering van Sint-Nicolaas. Het andere zoekt de oorsprong in de mythologie en denkt dat onder de mijter de heidense god Wodan of Scandinavische oppergod Odin schuilgaat. Die reed door de lucht op Sleipnir, zijn achtbenig paard, vergezeld door twee raven: Huginn en Muninn, die dagelijks over de wereld vlogen en bij schoorstenen gesprekken afluisterden om vervolgens verslag aan Odin uit te brengen. „Dat is de andere theorie, maar daar is geen enkel historisch bewijs voor”, zegt Vankan.

Beide kampen zijn ervan overtuigd dat het zwart maken van gezichten veeleer te maken heeft met het verbeelden van de dood, de duivel of het verjagen van boze geesten dan met Afrikaanse mensen of slaven. Het is een oeroud gebruik waar in heel Europa op verschillende manieren invulling aan wordt gegeven. In zijn

documentaire *Wild Geraas* trekt journalist en theatermaker Arnaud-Jan Scheer het continent over op zoek naar vergelijkbare rituelen, die van zwart geschminkte mannen met hoorns op Sardinië tot sjamanistische in de Pyreneeën. Volgens hem is er geen Europees land waar mensen in de winterse maanden niet een dergelijke traditie hebben. Christelijk of heidens; duidelijk is volgens Vankan dat de maskerade belangrijk onderdeel is en was van het sinterklaasfeest. „Degenen die de racismekaart trekken zoeken krampachtig naar een link met blackface in de Verenigde Staten. Blanken schminkten zich daar zwart om in theatervoorstellingen en shows Afro-Amerikaanse mensen uit te beelden. Maar historisch heeft het een niets met het ander te maken.”

Blackface

Dat Zwarte Piet in Nederland een Moors uiterlijk kreeg is te danken aan de Amsterdamse onderwijzer Jan Schenkman. Hij haalde het volksfeest in 1850 opnieuw van stal, nadat het jarenlang was verdwenen achter de voordeur, waar staat en kerk geen zeggenschap hadden. Hij bedacht de stoomboot en gaf de goedheiligman een zwarte metgezel mee, die pas in de tweede of derde druk van zijn kinderboek *Sint Nicolaas en zijn knecht* wordt afgebeeld als de Zwarte Piet zoals wij hem kennen, met pofbroek en baret. Vraag is hoe lang dat nog zo blijft, nu de roetveegpiet het pleit lijkt te winnen. Dat schept soms wel praktische problemen, zegt Vankan. „Lokale comités moeten vaak te rade gaan bij naburige dorpen. Want Pietjes met roetvegen zijn in zo'n kleine gemeenschap veel te herkenbaar. Kinderen zien dan al heel snel of het Jantje of Marie is.” In nogal wat dorpen en gemeenten wordt dan ook nog gewoon voor de zwarte versie gekozen. „De Randstad is vaak ver weg. Daar gaat het te snel, wordt krampachtig geprobeerd iedereen tevreden te stellen. Met als gevolg dat steeds meer regio's hun eigen Sinterklaasjournaal gaan maken.”

Zelf stond Vankan aan de wieg van het *Sinterklaasjournaal* van ML5, de lokale radio- en tv-zender voor Roermond, Leudal, Maasgouw, waarvoor hij zelf ook in de huid kruipt van de goedheiligman. „Dat deed ik vroeger vaker en dit jaar hebben ze me weer gevraagd. Met Zwarte Pieten. Nee, dat was niet mijn keuze. Dat was al zo geregeld.”